

Research Paper

Identifying the Components of Empowerment of Working Women Heads of Households in the Geographical Area of Ilam Province with a Regional Approach

Mohsen Yasemi¹, Samineh Bahadori Jahormi^{*2}, Hassan Kheiri³, Abdul Hamid Delshad⁴

1. PhD student, Department of Political Sociology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Jahrom Branch, Islamic Azad University, Jahrom, Iran.
3. Associate Professor, Department of Sociology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
4. Assistant Professor of Management Department, Comprehensive Scientific and Applied University, Hormozgan

ARTICLE INFO

PP: 169-183

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Indigenous and productive approach, Female supervisors, Empowerment, Working women.*

Abstract

The current research aimed to identify the components of empowerment of working women heads of households in the geographical area of Ilam province with a regional approach. In this regard, through in-depth interviews with women heads of households and distribution of questionnaires among them in Ilam province, in order to reconstruct the meaning of various qualitative and quantitative aspects of empowerment strategies for working women heads of households in Ilam province and the factors and conditions related to them, including harm. The science of this issue has been; In other words, the goal is to understand the whole social life of this group of women. This study was conducted based on the qualitative and exploratory method among the statistical population of women working as supervisors. The coding method with MAXQUDA software was also used for data analysis. The findings showed 81 subcategories and 11 central categories including (feeling of no need, suffering, forced to stay at home, obligation to work, ups and downs of loan, cost of distance, fear of failure, gradual physical-psychological exhaustion, rejection and marginalization, redefinition. There is the position of femininity and support for survival) for the empowerment of working women heads of households, which attention can lead to the improvement of their quality of life by emphasizing the regional capacities of Ilam province.

Citation: Yasemi, M., Bahadori Jahormi, S., Kheiri, H., & Delshad, A. H.(2023). **Identifying the Components of Empowerment of Working Women Heads of Households in the Geographical Area of Ilam Province with a Regional Approach.** *Geography(Regional Planning)*, 13(52), 169-183.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2022.366615.3905

DOR:

* **Corresponding author:** Samineh Bahadori Jahormi, **Email:** saminehbahadorijahromi1401@gmail.com
Copyright © 2023 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Recognizing that female heads of households bear a combination of formal and informal, legal or customary, visible or hidden housework-related responsibilities, forcing them into employment to meet their families' needs elevates the risk of entering the poverty and powerlessness cycle, as articulated by Chambers (2007). These women often endure long hours in challenging, sometimes unrewarding jobs, with unequal incomes compared to male counterparts. The toll includes physical exhaustion leading to illness, diminished supervisory and educational capacities for their children, and unforeseen events. These challenges not only disrupt normal life processes but also impose substantial financial burdens, pushing these women towards the depths of absolute poverty and irreversible disability. In essence, being a woman often implies an inequitable position in the social structure, spanning macro levels like participation in high-level management to micro levels within the family environment and daily interactions. In the theoretical and field study of the "situation of women heads of poor households," the researcher confronts a complex social issue demanding appropriate study patterns, methods, and theoretical models. Simultaneously, the quest for solutions, fostering continuous and sustainable enhancements in the socio-economic status of impoverished female heads of households, underscores the primary goal of this research – analyzing empowerment strategies for working women heads of households in Ilam province.

Methodology

The current research employs a qualitative and exploratory methodology, aligning with the nature of the subject. The primary objective is to attain and convey a comprehensive understanding of women's empowerment in Ilam province.

Results and Discussion

The analysis of interview data reveals critical factors influencing women's non-participation in empowerment programs in Ilam province. These factors include feelings of dependency,

illness, forced confinement, compulsory employment, financial fluctuations, travel expenses, and fear of failure. In interactive dynamics, female heads of households navigate interactions cautiously, facing challenges in peripheral locations. Economic interactions are limited, hindering connections with powerful societal groups. This aligns with past research but introduces a novel aspect—redefining their role based on prevailing social values, overlooked in prior studies. The redefinition involves careful interactions to prevent social exclusion. In the environmental domain, residing in transformed urban settings emphasizes class disparities. Their interactions primarily revolve around economic struggles, awaiting income to cover essential expenses. This hinders meaningful empowerment, impacting happiness and psychological well-being. These findings contribute essential insights into the complexities of female empowerment in Ilam, emphasizing the multifaceted challenges these women encounter.

Conclusion

The present study conducts a comprehensive examination of the challenges and empowerment strategies of working female heads of households in Ilam province. Employing a non-deterministic approach and a combination of statistical and non-statistical methods, the research reconstructs the qualitative and quantitative aspects of empowerment strategies. Through in-depth interviews and questionnaires distributed among female heads of households in Ilam, the study aims to understand the overall social life of these women, addressing various aspects of their empowerment, including critical factors and associated conditions. Theoretical perspectives, such as functionalism, feminist approaches, and Giddens' structuration theory, can support the findings. The absence of a male figure in the family disrupts its functioning, posing challenges to achieving a desirable balance. Feminist perspectives highlight the feminization of poverty, emphasizing how factors like widowhood, accidents, addiction, divorce, or husband's imprisonment contribute to increased economic struggles for female heads of households. The study reveals that economic opportunities remain limited

for these women, aligning with the theory that major economic opportunities lie in men's hands. The class structure approach accentuates the social-economic belonging of participating women to lower classes. Moreover, the study reflects the women's struggle to redefine their role in the face of societal norms and values, especially among younger participants. Despite the difficulties,

their employment outside the home signifies a shift in societal norms and offers an avenue for economic independence. The absence of a problematic husband may empower these women, allowing for effective family management. In summary, the study sheds light on the multifaceted challenges and strategies for empowerment among working female heads of households in Ilam.

References

1. Abtahi, S. N. (2015). Empowerment of women and political participation in Iran: A case study of the Islamic Republic era. *Politics Quarterly*, 2(7) [In Persian].
2. Akbari, K. (2005). The relationship between legitimacy and political participation in the Islamic Republic of Iran. Qom: Marifat Publications. [In Persian]
3. Almond, G. and S. Verba (1996). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. London: Sage.
4. André, M. (1998). Women's social movement. (H. Zanjani Zadeh, Trans.). Tehran: Meshed. [In Persian]
5. Arshadi, M. (2005). Women and the six terms of representation in the Islamic Consultative Assembly. *Payam Zan*, 157. [In Persian]
6. Autonomy. (London: Hemisphere Publishing Corporation).
7. Chaboki, U. (2007). The role of psychological factors in women's political participation. In *Proceedings of the Women's Political Participation in Islamic Countries Conference*. Tehran: [Publisher]. [In Persian]
8. Darvishi Sehtalani, F., & Hemati, Z. (2018). Future scenarios for the presence of Iranian women in politics (1396-1406): A foresight study. *Women in Development and Politics*, 16(3). [In Persian]
9. Datta, K. & McIlwaine, C. (2000). "Empowered Leaders"? Perspectives on Women Heading Households in Latin America and Southern Africa." *Gender & Development*, 8 (3), 40-49.
10. Downey, G. & Moen, P. (1987). "Personal Efficacy, Income and Family Transitions: A Longitudinal Study of Women Heading Households." *Journal of Health and Social Behavior*, 28 (3), 320-333.
11. Fazlollah, S. M. H. (1993). *Velayat-e Faqih, Shura, and Democracy*. *Political Science Quarterly*, 2. [In Persian]
12. Fooladi, M. (2015). Political participation: Manifestations and effects. *Ma'aref*, 24. [In Persian]
13. Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *Discovery of Grounded Theory*. New York: Aldine De Gruyter.
14. Glaser, B. (1978). *Theoretical Sensitivity*. California: The Sociology Press.
15. Hajipour Sardoui, S., & Moqaddasi, M. (2016). Cultural analysis of the political presence of women in the Iranian Parliament. *Political Science Research Journal*, 11(4) [In Persian].
16. Huntington, S. (1978). The political order of changing societies. (H. Salehi, Trans.). Tehran: Elmi. [In Persian]
17. Jane, Erik. (1997). "Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway." *Journal of Politics*, 55(3).
18. Khalili, M. (2007). Pathology of women's participation in contemporary Iranian society. *Women's Research*, 5(2). [In Persian]
19. Lovenduski, J & Norris, A. (1972). "Sex and Social Participation." *American Sociological Review*, vol. 37, no. 2.
20. Mohabbi Mansh, H., & As'hab Habibzadeh Maleki. (2011). The position of Iranian women in the development process. *Police Woman*, 5(15). [In Persian]
21. Mohammadi Asl, A. (2004). Obstacles to women's political participation in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 3(12). [In Persian]
22. Rezvaei Elah, B. (2009). Analysis of the position of women's participation in the socio-political development process of the Islamic Revolution of Iran. *Book of the Month of Social Sciences*, 21.

23. Ritzer, G. (2005). Sociological theories. (H. Naibi, Trans.). Tehran: Nashr Ney. [In Persian]
24. Shams al-Din, M. M. (2009). Limits of women's political participation in Islam. (M. Abdi, Trans.). Tehran: Besat. [In Persian]
25. Stewart, W. (2009). How to conduct social research. (H. Naibi, Trans.). Tehran: Nashr Ney. [In Persian]
26. Vilhelm, J. P. (2007). Sociology of religions. (A. Gavahi, Trans.). Tehran: Elm. [In Persian]
27. Zahedi, M. (2007). Political participation of women in Iran: Obstacles and opportunities. Tehran: Andisheh Gostar. [In Persian]
28. Zanjani Zadeh, H. (2011). Women's political participation and influencing factors: New challenges. Journal of Social Sciences, 9(19). [In Persian]
29. Zibaei Nezhad, M. R., & Sabahani, M. T. (2001). Introduction to the system of women's personality in Islam. Qom: Dar-al-Noor. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳، شماره ۵۲، پاییز ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

شناسایی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار در حوزه جغرافیایی استان ایلام با رویکرد منطقه‌ای

محسن یاسمی - دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

ثمینه بهادری جهرمی* - استادیار، گروه علوم اجتماعی، واحد جهرم، دانشگاه آزاد اسلامی، جهرم، ایران

حسن خیری - دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

عبدالحامید دلشاد - استادیار گروه مدیریت، دانشگاه جامع علمی و کاربردی، هرمزگان، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
شماره صفحات: ۱۸۳-۱۶۹ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: رویکرد منطقه‌ای و بومی، زنان سرپرست، توانمندسازی، زنان شاغل.	پژوهش حاضر در پی شناسایی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار حوزه جغرافیایی استان ایلام با رویکرد منطقه‌ای بود. به همین لحاظ از طریق مصاحبه‌های عمیق با زنان سرپرست خانوار و توزیع پرسشنامه در بین آنان در استان ایلام، در پی بازسازی معنایی جوانب مختلف کیفیت و کمی راهبردهای توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار استان ایلام و عوامل و شرایط مرتبط با آنها از جمله آسیب‌شناسی این موضوع بوده است؛ به عبارت دیگر، هدف فهم کلیت حیات اجتماعی این دسته از زنان است. این پژوهش بر اساس روش کیفی و نوع اکتشافی در بین جامعه آماری زنان شاغل سرپرست انجام شد. برای تحلیل داده‌ها نیز از روش کدگذاری با نرم‌افزار MAXQUDA استفاده شد. یافته‌ها نشان داد ۸۱ مقوله فرعی و ۱۱ مقوله محوری شامل (احساس بی‌نیازی، رنجوری، اجبار به خانه‌نشینی، الزام به کار، فراز و نشیب وام، هزینه مسافت، ترس از شکست، فرسودگی تدریجی جسمی - روانی، طرد و حاشیه‌نشینی، بازتعریف جایگاه زنانگی و حمایت برای بقا) برای توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار وجود دارد که توجه به آنها می‌تواند با تاکید بر ظرفیت‌های منطقه‌ای استان ایلام به ارتقای کیفیت زندگی آنها بینجامد.

۱ استاندارد: یا سمی، محسن؛ بهادری جهرمی، ثمینه؛ خیری، حسن؛ دلشاد، عبدالحامید. (۱۴۰۲). شناسایی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار در حوزه جغرافیایی استان ایلام با رویکرد منطقه‌ای. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۲)، صص ۱۶۹-۱۸۳.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2022.366615.3905

DOR:

مقدمه

زنان سرپرست خانوار با توجه به این که ترکیبی از وظایف رسمی و غیررسمی، قانونی یا عرفی، پیدا یا پنهان را در ارتباط با کار خانه دارند، چنانچه مجبور به حضور و کار در بیرون خانه برای کسب درآمد مورد نیاز خود و خانواده شان بشوند، بیش از پیش با خطر ورود به چرخه فقر و بی قدرتی آن گونه که چمبرز^۱ (۱۳۸۷) تو صیف نموده است، روبه رو می گردند. ساعات طولانی کار در مشاغل سخت و بعضاً زیان آور، با درآمدهای نابرابر نسبت به مردانی در موقعیت شغلی مشابه، دچار شدن به ضعف جسمانی و به دنبال آن بیماری، از دست دادن توان نظارتی و تربیتی در ارتباط با فرزندان و احیاناً حوادث غیرمترقبه که ضمن ایجاد اختلال های جدی در روندهای معمول زندگی، هزینه های سنگین مالی را نیز به چنین خانواده هایی تحمیل می کند، همه و همه می توانند این زنان را در معرض سقوط به ورطه فقر مطلق و ناتوانی غیرقابل بازگشت سوق دهند. به طور کلی زن بودن در اغلب موارد متضمن قرار گرفتن در موقعیتی نابرابر در ساختار اجتماعی از سطوح کلان آن همچون مشارکت در مدیریت های طراز اول نظام سیاسی و اقتصادی حاکم تا سطوح خرد آن مانند محیط خانواده و روابط متقابل روزمره بوده است (گیدنز^۲ ۱۳۸۹، ساروخانی و محمودی، ۱۳۸۷). به علاوه مجموعه پرشماری از عناصر فرهنگی شامل انواع قوانین، سنن رایج، هنجارها، باورها، ارزش ها، انتظارات غیررسمی، اصول اخلاقی و غیره است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر وضعیت نابرابر زنان در خانواده و اجتماع صحنه می گذارند و از آن پشتیبانی می نمایند. زنان برای پذیرش جایگاه نابرابر خود در نهاد خانواده و حتی در نظام آموزشی رسمی و نیز به واسطه رسانه های جمعی آموزش می بینند و توسط نمایندگان مختلف جامعه که در هر یک از این محیط ها حاضر و فعالند، اجتماعی می شوند. همچنین آن ها به طور دائم به منظور تضمین اثربخشی آموزه های شان و در راستای تبعیت از الگوهای مقبول جامعه تحت نظارت و کنترل رسمی و غیررسمی قرار دارند. این ادعاها و بیش از آن ها در بسیاری از متون و منابع فمینیستی به تفصیل مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است (رودگر^۳ ۱۳۸۸؛ روباتام^۴ ۱۳۸۵؛ میشل^۵ ۱۳۷۶). و تحقیقات تجربی و مطالعات میدانی متعددی در راستای مشخص ساختن مصادیق مختلف آن در جوامع گوناگون انجام شده است (چانت^۶ ۲۰۰۳). نتیجه اصلی که از اغلب این مطالعات می توان گرفت این است که در جوامع و فرهنگ های مختلف، «زنانگی» به مثابه «برساخت اجتماعی» جنس زنان به خودی خود می تواند منشاء و منبعی برای مسأله آفرینی در زندگی آنان باشد.

تحلیل مشابهی را می توان برای فقر صورت داد. با این تفاوت عمده که فقر مقوله ای عام است و فراتر از جنسیت تعریف می شود و موضوعیت می یابد. اما قابلیت بالایی برای چسبندگی به آن و گرفتن رنگ و بوی جنسیتی دارد (علیزاده گرجی، ۱۳۸۶). به طور کلی فقر در اشکال مختلف، به ویژه فقر مادی و اقتصادی چنان مسائل دامن داری را برای فقرا به دنبال می آورد که علاوه بر درگیر ساختن آن ها در محرومیت های گوناگون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعدد می تواند در نهایت به طرد اجتماعی، انزوای ناگزیر و حتی نابودی فیزیکی افراد منتهی گردد (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۸۹). عوامل موثر بر فقر پرشمارند. در عین حال بسیاری از پیامدهای فقر بر گستره و عمق آن دامن می زنند و بر میزان و درجه آن می افزایند (چمبرز، ۱۳۸۷). می توان ادعا نمود فقر خود از مسائل کاملاً پیچیده اجتماعی است. احتمالاً دلیل اصلی دیرپایی و تداوم حضور آن در اکثریت قریب به اتفاق جوامع اعم از توسعه یافته و در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته نیز به واسطه همین پیچیدگی ذاتی پدیده فقر باشد (هلد^۷ و کایا^۸ ۲۰۰۷).

(۱)

سومین رکن مقوله مورد نظر «سرپرستی خانوار» است. «سرپرستی خانوار» طبق تعاریف رایج (برناردز، ۱۳۹۰؛ ساروخانی، ۱۳۸۸) و حتی براساس فهم عمومی از آن، مستلزم توان اداره کردن و تأمین نمودن مایحتاج مجموعه یا واحد اجتماعی مورد نظر (که در این جا خانوار است) از سوی فردی است که این نقش براساس قواعد رایج در آن اجتماع و بر مبنای الگویی مورد توافق از تقسیم کار برعهده وی گذاشته شده است. طبیعتاً همان قواعد و الگوها، برای دیگر کنشگران ذی نفع نیز نقش هایی معین و

¹ Chambers² Giddens³ Rodgar⁴ Rbot⁵ Mhelle⁶ Chant⁷ Hld⁸ Kaya

دستورالعمل‌هایی متناظر با هر نقش تعریف نموده‌اند. حال چنانچه زمین بازی به هر دلیل به نحوی بر هم بخورد که یکی از طرفین ناگزیر از پذیرش نقش یکی از طرف‌های مقابل خود و ایفای مسئولیت‌های متناظر با آن گردد در حالی که اولاً برای پذیرش نقش جدید از آمادگی لازم برخوردار نیست و ثانیاً همچنان موظف به ایفای وظایف نقش سابق خود نیز است، شرایط نسبتاً پیچیده‌ای پیش می‌آید که جامعه‌شناسان آن‌ها را در قالب مفاهیمی همچون «فشار نقش» «ابهام نقش» و «تضاد نقش» تحلیل و بررسی می‌نمایند (کوئن، ۱۳۸۸). این درست همان اتفاقی است که در یک بستر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پذیرا برای سرپرستی مرد بر خانواده، در صورت کنار رفتن وی و واگذاری سرپرستی به زن می‌تواند رخ بدهد.

حال اگر این سه مقوله مورد بحث در کنار یکدیگر و به صورت توأمان دیده شوند، می‌توان انتظار سطوح بالایی از در هم تنیدگی و پیچیدگی را داشت: «زن سرپرست خانوار فقیر» ناگزیر از «سرپرستی» خانوار شده است بدون آن که نقش‌های دیگرش در خانواده را کنار گذاشته باشد؛ او «فقیر» است در حالی که «سرپرستی» مستلزم توان تأمین مایحتاج خانوار است؛ و نهایتاً این که «زن» است در شرایطی که «زن» بودن به دلیل نابرابری‌های مبتنی بر جنسیت در دستیابی به فرصت‌ها و امکانات موجود در جامعه، رهایی از فقر و امکان سرپرستی خود و یا خانوار را برای وی دشوارتر از پیش می‌سازد. بنابراین در مطالعه نظری و میدانی پیرامون «وضعیت زنان سرپرست خانوار فقیر» سروکار محقق با «مسئله اجتماعی» پیچیده‌ای خواهد بود که تبیین شایسته آن مستلزم تبعیت از الگوها و روش‌های مطالعاتی و مدل‌های نظری و مفهومی مناسب برای مواجهه با چنین مسأله‌ای است. در عین حال جستجوی راهکارهایی که متضمن بهبودهایی پیوسته و تا حد امکان پایدار در وضعیت اقتصادی اجتماعی زنان فقیر سرپرست خانوار باشد، زمینه ساز جلب توجه نسبت هدف اصلی این پژوهش یعنی آسیب شناسی راهبردهای توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار استان ایلام شده است.

مبانی نظری

در نظر مردم خانواده به منزله واحد اجتماعی است که شامل یک زوج متأهل و فرزندان‌شان است و در خانه‌ای در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند. در تعریفی دیگر از (راجرز): خانواده نظامی نیمه بسته است که نقش ارتباطات داخلی ایفا می‌کند و دارای اعضایی است که وضعیت‌ها و مقام‌های مختلفی را در خانواده و اجتماع احراز کرده و با توجه به محتوای وضعیت‌ها و افکار و ارتباطات خویشاوندی که مورد تأیید جامعه‌های است که خانواده جز لاینفک آن است ایفای نقش می‌کند (شرفی، ۱۳۹۰).

خانواده یکی از ابتدایی‌ترین اشکال شناخته شده زندگی اجتماعی انسان می‌باشد که از بدو پیدایش انسان در کره زمین تاکنون وجود داشته است. کارکردهای مختلف خانواده و نقش اساسی آن در جامعه یکی از مهمترین دلایل پیدایش و بقای آن از ابتدا تا به امروز می‌باشد. اگر چه قدمت خانواده به پیدایش انسان می‌رسد اما کارکرد اساسی خانواده یعنی ادامه نسل انسان به وسیله ازدواج تأمین می‌شود و با توجه به این که ازدواج مقدمه تشکیل خانواده است بنابراین نهاد ازدواج مقدم بر خانواده خواهد بود ازدواج نیز مانند خانواده دارای اصول و ضوابط معینی است (شرفی، ۱۳۹۰).

خانواده کانونی است که باید برای حفظ حرمت و کرامت انسان و تأمین سلامت جسمانی و روانی و رشد معنوی او استحکام یابد قوام خانواده به منظور تداوم انسجام جامعه و تأمین محیطی سالم برای زیستن انسان‌ها، ضرورتی انکار ناپذیر است (شرفی، ۱۳۹۰). در کانون خانواده همسران نسبت به یکدیگر وظایفی بر عهده دارند که از حقوق آنان سرچشمه می‌گیرد این وظایف باید به شکل متقابل مورد توجه قرار گیرد تا در سایه ایفای نقش همسران این کانون بنیادین تقویت و تعالی یابد. پیوند زناشویی از شیرین‌ترین پیوندها در روابط انسان هاست و خانواده کانونی است برای امنیت و آرامش، مودت و آسایش مرد و زن، برخورداری از همسر خوب و شایسته در زندگی یکی از نعمت‌های بزرگ است که خالق هستی به بندگان خویش عنایت می‌کند و برای اکتساب چنین نعمتی تعالیم، رهنمودها و دستوراتی است که بدون شک باید بر روابط خانوادگی هر فرد مسلمان حاکم باشد و شک نیست کسانی که در زندگی زناشویی جویای سعادت و خوشبختی هستند و با همه وجود در پی شاد زیستن در کانون گرم خانواده می‌باشند هم در گزینش همسر و هم در نحوه تنظیم روابط خانوادگی بایستی به این تعالیم مقدس و ارزشمند تاسی کنند (نظری، ۱۳۹۲).

¹ Cœn

² Pijers

کارکرد مطلوب خانواده

چنانچه روابط زناشویی رابطه‌ای سست باشد پایه‌های لازم برای موفقیت آمیز بودن و مطلوب بودن عملکرد خانواده لرزان و یا حداقل ضعیف خواهد بود برای زوجی که خودشان با هم سازگار نیستند مشکل است که والدین خوبی باشند. سوال اساسی این است که آیا شرکای ازدواج از روابط میان خود احساس رضایت می‌کنند؟ در واقع آن‌ها باید یکدیگر را سیراب، تصدیق و حمایت نمایند. رابطه زناشویی باید بر اساس اطمینان و احترام متقابل باشد که در این امر عوامل عاشقانه و صمیمیت نیز دخالت دارند. علاوه بر این هر یک از زوجین نیازمند همسر با کفایت و آگاهی هستند که بتواند به موقع به حل تعارضات موجود بپردازد (بارکر، ۲۰۰۹).

نظام تربیتی در برگیرنده تمام شیوه‌هایی است که والدین با کمک یکدیگر و برای تربیت و نگهداری بچه‌ها در پیش می‌گیرند بنابراین می‌بایست نسبت به اصول مورد استناد خود متفق باشند، و جهت توجه‌شان نیز معطوف به احتیاجات بچه‌ها و تامین رشد و سلامتی آن‌ها باشد در مجموع تعاملات یا شبکه روابط بین والدین و کودک و نیز روابط بین خود کودکان به طور گسترده‌ای چگونگی جریان رشد کودک را تامین می‌کند (شعاری نژاد، ۱۳۹۲).

به طور کلی کارکرد مطلوب خانواده مفهوم مفیدی است که نه تنها در مورد مشکلات احتمالی به وجود آمده در خانواده بلکه در تعیین این که آیا نیازهای زوجین و فرزندان آنها، آنچنان که می‌بایست برطرف می‌شوند یا نه نیز مد نظر قرار می‌گیرد هر خانواده باید هم نیازهای عاطفی و هم روان شناختی اعضای خود را برآورده سازد، و کودکان را برای زندگی مستقل در دنیایی که بعدها در آن قرار خواهند گرفت آماده سازد و در موقع مناسب آنها را روانه جامعه کند (بارکر، ۲۰۰۹).

زیر منظومه زن و شوهری

زیر منظومه زن و شوهری را متشکل از دو بزرگسال با جنسیت‌های مخالف می‌داند که با هدف ابراز شده تشکیل خانواده به هم ملحق شده‌اند. زیر منظومه زن و شوهری دارای تکالیف یا نقش‌هایی است که برای عملکرد خانواده حیاتی است مهارت‌های اصلی لازم برای به ثمر رسیدن تکالیف این زیر منظومه عبارت از «مکملیت» و «برون سازی متقابل» است یعنی زن و شوهر باید الگوهایی به وجود آورند که در آن هر کدام عملکرد دیگری را در بسیاری از زمینه‌ها حمایت کند. باید الگوهای مکملیتی به وجود آورند که به هر کدام از آن‌ها این امکان را بدهد که تسلیم شود بی آن که احساس کند «تسلیم شده است» هم زن و هم شوهر باید بخشی از مجزا بودن خود را برای کسب تعلق از دست بدهند پافشاری زن و شوهر در حفظ حقوق مستقل خود، ممکن است زیر بار «بههم وابستگی» رفتن را در یک رابطه قرینه مختل کند (مینوچین، ۲۰۰۸).

زیر منظومه زن و شوهری می‌تواند پناهگاه یا مفر استرس‌های جهان خارج و چارچوب تماس با سایر سیستم‌های اجتماعی باشد می‌تواند یادگیری خلاقیت و رشد را در دامن خود تقویت کند. زن و شوهر در روند برون سازی متقابل خود می‌توانند وجوه خلاق ولی نهفته همسر خود را فعال کنند و بهترین ویژگی‌های یکدیگر را مورد تقویت قرار دهند البته ممکن است زن و شوهر وجوه منفی یکدیگر را فعال کنند زن و شوهر می‌توانند در بهسازی یا نجات دادن همسر خود مصر باشند و با این کار مانع کسب صلاحیت او شوند. به عوض قبول همسر خود، به همان صورتی که هست استانداردهای تازه‌ای را به او تحمیل می‌کنند. آنها ممکن است الگوهای مراوده‌ای متکی – حامی ایجاد کنند الگوهایی که در آن عضو متکی، متکی باقی می‌ماند تا احساس حامی بودن همسر خود را تقویت کند. این قبیل الگوهای منفی می‌تواند در بین زوجین متوسط وجود داشته باشد بی آن که دال بر وجود آسیب گسترده یا انگیزش ناروای هیچ یک از آن‌ها باشد (مینوچین، ۲۰۰۸).

زیر منظومه زن و شوهری باید مرزی ایجاد کند که آن را از مداخله انتظارات و نیازهای سایر سیستم‌ها حفظ کند این امر خصوصاً وقتی مصداق دارد که خانواده دارای کودکانی هم باشند بزرگسالان باید یک حیطه روان – اجتماعی مخصوص به خود داشته باشند، پناهگاهی که بتوانند در آن از یکدیگر حمایت عاطفی کنند اگر مرز حول زیر منظومه زن و شوهری خیلی سخت و خشک باشد، ممکن است که انزوای آن‌ها سیستم خانواده را تحت فشار و استرس قرار دهد اما اگر زن و شوهر مرزها را سست نگه دارند

ممکن است زیر گروه‌های دیگر از جمله بچه‌ها و خویشاوندان در وظایف و عملکرد زیر منظومه آن‌ها مداخله کنند. به زبان ساده زن و شوهر به یکدیگر به عنوان پناهگاهی در مقابل انتظارات عدیده زندگی احتیاج دارند (مینوچین، ۲۰۰۸).

زنان سرپرست خانوار

یک اصطلاح توصیفی است و سرپرست خانواده، «سرپرست خانواده» از نظر جامعه شناسان، عبارت به کسی اطلاق می‌شود که قدرت قابل توجهی در مقایسه با سایر اعضای خانواده دارد و معمولاً مسن ترین فرد خانواده است و مسئولیت‌های اقتصادی خانواده به عهده وی می‌باشد (بیانون؛ ۱۶:۱۹۹۹). بر اساس تعریف سازمان بهزیستی، زنان سرپرست خانوار، زنانی هستند که عهده دار تأمین معاشمادی و معنوی خود و اعضای خانوار می‌باشند (خسروی، ۱۳۸۰: ۲۵).

در یک دسته بندی، خانوارهای دارای سرپرست زن به چند گروه عمده تقسیم شده‌اند: گروه اول، خانوارهایی هستند که در آن‌ها، مرد به طور دائمی حضور ندارد و زنان به دلیل فوت همسر یا طلاق، بیوه شده‌اند یا دخترانی که ازدواج نکرده و تنها زندگی می‌کنند و سرپرستی خانواده را عهده دار می‌شوند. گروه دوم، خانوارهایی را شامل می‌شوند که مرد به طور موقت به دلیل مهاجرت، مفقود الاثر بودن، متواری یا زندانی، سرباز بودن و ... غایب است و زنان مجبورند به تهیه معاش زندگی خود و احیاناً فرزندان‌شان بپردازند، گروه سوم، خانوارهایی هستند که مرد در آن‌ها حضور دارد اما به دلیل بیکاری، از کار افتادگی، اعتیاد، سرباز بودن و ... نقشی در امرار م عااش ندارد و زنان، عملاً مسئولیت زندگی خود و احیاناً فرزندان‌شان را عهده دار می‌شوند (چانت؛ ۱۹۹۷: ۲۵).

حال بر اساس تعاریف مرکز آمار ایران در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، «سرپرست خانوار» یکی از اعضای خانوار است که در خانوار به این عنوان شناخته می‌شود در صورتی که اعضای خانوار قادر به تعیین سرپرست خانوار نباشد، مسن ترین عضو خانوار به عنوان سرپرست خانوار تلقی می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ و ۱۳۷۵).

این تعریف از مفهوم سرپرست خانوار علاوه بر سرشماری‌های نفوس و مسکن در بررسی و آمارگیری‌هایی دیگر نظیر «آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارها» نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند. (شادی طلب و کمالی، ۱۳۷۹: ۳۶۰-۳۳۷).

به طور کلی می‌توان گفت: زنان سرپرست خانوار زنانی هستند که بدون حضور منظم و یا حمایت یک مرد بزرگسال، سرپرستی خانواده را به عهده دارند و مسئولیت اداره اقتصادی خانواده و تصمیم گیری‌های عمده و حیاتی به عهده ایشان است.

دسته‌بندی دیگری از زنان سرپرست خانوار آنها را به دو دسته تقسیم می‌کند:

۱- زنان خود سرپرست که تحت عنوان خانوارهای تک نفره در سرشماری‌ها محسوب می‌شوند این گروه شامل دخترانی هستند که ازدواج نکرده یا مطلقه‌اند و مستقل زندگی می‌کنند که عمدتاً شاغل‌اند یا در اثر فوت والدین از مستمری آنها استفاده می‌کنند، البته تعدادی از دختران و زنان هستند که از نظر اقتصادی مخارج خود را تأمین می‌کنند، ولی چون نزد والدین یا اقوام خود زندگی می‌کنند، در آن خانوار به عنوان سرپرست به حساب نمی‌آیند.

آمار این گروه از زنان (خودسرپرست)، به دلیل افزایش امید به زندگی زنان نسبت به مردان، جدایی‌های غیرقانونی و روند فزاینده طلاق در جامعه، نسبتاً بالاست و همچنین رو به افزایش می‌باشد.

۲- زنان سرپرست خانوار که معمولاً سرپرستی فرزندان خود را برعهده دارند و گاهی نیز از والدین سالخورده یا سایر اعضای خانواده سرپرستی می‌کنند.

هر چند در تعریف مرکز آمار ایران در واژه «سرپرست خانوار»، «جنسیت» مشخص نیست، اما عواملی چند باعث می‌شود که مردان، سرپرست خانوار شمرده شوند. به عبارت دیگر علی‌رغم نامشخص بودن جنسیت در این تعریف، در تصور عموم مردم، مرد، سرپرست خانواده است؛ هر چند در خانواده‌هایی که به علل گوناگونی نظیر بیماری یا زندانی بودن، اعتیاد، بیکاری و مهاجرت، مرد در خانه حضور فعالی ندارد، این تصور مانع می‌شود تا سرپرست واقعی خانواده معرفی شود. در حالی که در چنین خانواده‌هایی، زنان نان‌آور خانواده هستند، ولی در آمارهای رسمی این تعداد لحاظ نمی‌شوند (غفاری، ۱۳۹۲).

¹ Binon

² Chant

در واقع از میان خانوارهای ذیل، درصد قابل توجهی از آنها به وسیله زنان اداره می‌شوند، در صورتی که در سرشماری، زنان مدیر خانوارهای ذیل به حساب نمی‌آیند:

- ✓ در خانوارهایی که مردان سرپرست خانوار، بیکار هستند.
 - ✓ در خانوارهایی که سرپرست مرد به طور موقت در خانواده حضور ندارد (زندانی، متواری و...)
 - ✓ در خانوارهایی که مردان سرپرست خانوار، سالمند یا از کار افتاده هستند.
 - ✓ در خانوارهای مهاجر افغانی (که سرپرست مرد در آنها حضور دائم ندارد).
- همچنین زنان خودسرپرست که به دلایل مختلف نظیر جدایی و طلاق به خانه‌پدري بازگشته‌اند و دخترانی که در خانه‌پدري سکونت دارند، ولی ازدواج نکرده‌اند (شاغل هستند) نیز در سرشماری‌های رسمی انجام شده محاسبه نمی‌شوند (غفاری، ۱۳۹۲).

نظریات جامعه شناسی

طرفداران این نظریه نشان می‌دهد که خانواده‌هایی که سرپرستی آنان بر عهده زنان می‌باشد نه تنها در همه کشورهای جهان گسترش یافته‌اند بلکه به درصد خانوارهای سرپرست زن که جمعیت کم درآمد قرار می‌گیرند افزوده شده است این مسئله حتی در کشورهای که پیشرفته ترین قوانین را به نفع زنان داشته‌اند (کشورهای فمینیسم و یا دارای سیاست‌های موافق فمینیستی) دیده شده است در این کشورها به رغم کمک‌های دولتی به این زنان فرایند فقیر شدن آنان همچنان ادامه دارد از طرفی مشکلات این زنان عدم دسترسی به مشاغل با منزلت اجتماعی بالا است این زنان یا بیکارند یا مشاغل نیمه وقت کم درآمد دارند اگر مشاغل دارای منزلت بالا باشد مسئله تنظیم وقت برای انجام کار خانه و کار بیرون از خانه است این مشکل را صاحب نظران فقر زمانی نامیده‌اند و فقر زمانی اگر با فقر مادی همراه شود آسیب پذیری این قشر را دو چندان می‌کند (بلانون، ۲۰۰۴).

نظریه ساختی کارکردی

براساس این نظریه خانواده‌های زن سرپرست اساساً با شکل طبی و سنتی خانوادهای دو والدی در تضاد و پیدایش این گونه خانوادها نوعی انحراف محسوب می‌شود در این خانوادها به علت غیبت پدر و مادر زندگی زوجی تا حدی کاهش می‌یابد عدم اقتدارپذیری پدر برای ساماندهی زندگی خانواده با بحران اقتصادی و اجتماعی روبرو می‌شود بحرانی که با ورود مادر به بازار کار به جای انجام وظیفه سنتی خانه داری شروع شده به وجود می‌آید. براساس این نظریه طبقه زیرین از افراد منزوی تشکیل شده که در محلات غیر سازمان یافته ساکن‌اند در این محلات حضور خانوادهای زن سرپرست میزان بالای جنایت در این محلات، معاملات مواد مخدر، افت تحصیلی تولدهای نا مشروع و دریافت کمک‌های دولتی شایع است (بلانون، ۲۰۰۴).

استراتژی‌های توانمندسازی

وظیفه رهبران سازمان فراهم ساختن تسهیلاتی جهت پیاده سازی استراتژی توانمندسازی است. این استراتژی‌ها به طور مستقیم یا غیرمستقیم موجب تغییر نگرش و رفتار زنان می‌شوند و زمینه را برای تربیت نیروی متخصص و توانمند مهیا می‌سازند. با توجه به هدف و فلسفه وجودی سازمان‌ها، ویژگی‌های سازمان و زنان و نقش‌های آنان می‌توان به پیاده‌سازی انواع استراتژی‌ها پرداخت. چادپها و همکاران (۲۰۰۴) به سه استراتژی مهم در توانمندسازی زنان اشاره می‌کند.

استراتژی ۱- افزایش آگاهی جمعی از طریق داستان گویی:

هرگاه زنان مسئولیت حل مشکلات خود را بر عهده گیرند، مستعد تلاش در جهت بهبود زندگی فردی و سازمانی خود هستند. رویکرد داستان گویی به عنوان عامل ضروری توانمندسازی موجب تقویت تلاش‌های مبتنی بر همکاری می‌شود.

راپاپورت^۲ (۱۹۹۵) بحث می‌کند که «وقتی افراد قصه همکاری خود را کشف و یا خلق می‌کنند و یا انعکاس می‌دهند در حقیقت داستان زندگی خودشان را در سازمان به شیوه‌های مثبت بیان می‌کنند». پذیرش شرح زنان از مشکلات و شناسایی توانایی‌های

¹ Bavn

² Rapaport

شان از عناصر مهم رویکرد توانمندسازی در عمل است. زنان از طریق مشارکت در گروه‌های کوچک به شرح داستان فردی خود در رابطه با وظایفشان و یا تجربیاتشان که در هر ماه برای آنها اتفاق افتاده است می‌پردازند و از این طریق درباره مسائل و مشکلات خودشان به تفکر و گفتگو می‌پردازند.

استراتژی ۲- آموزش مهارت‌های حل مسئله:

زنان لازم است که ظرفیت مهارت‌های حل مسئله را در خود افزایش دهند. مهارت‌های حل مسئله می‌تواند به توانمندسازی زنان در سطح فردی، بین فردی و گروهی به عنوان یک گام ضروری در ایجاد تغییر موقعیت نامطلوب منجر شود.

در این استراتژی باید به زنان اجازه داد که مشکلات خود را بر اساس محتوای داستان‌هایی که در یک محیط همکارانه شکل می‌گیرد، شناسایی و حل کنند. در این صورت گروه ابتدا اهداف حل مسئله را خلاصه بندی می‌کند. این اهداف شامل: شناسایی مشکل، انتخاب یکی از مشکلات مهم، انتخاب هدف برای حل مسئله و یا مشکل بزرگتر، تفکر خلاق در جهت حل مسئله و تحقق اهداف و شناسایی منابع به منظور کمک به تحقق هدف است.

استراتژی ۳- آموزش‌های مهارت‌های پشتیبانی و تجهیز منابع:

از طریق حمایت‌های صورت گرفته و تجهیز منابع، زنان، از ایجاد ساختار اجتماعی بزرگ در قالب گروه‌های توانمند شده مطمئن هستند. آمیدی^۱ (۱۹۹۲) انواع حمایت‌ها را در سه مورد خلاصه کرده است:

- حمایت فرد از خود؛

- حمایت مدیر از فرد؛

- حمایت قانون از فرد؛

مبانی نظری توانمندسازی

در سال‌های اخیر واژه توانمندی سازی به بخشی از زبان روزمره مدیریت تبدیل شده است (ویلسون، ۱۹۸۱: ۱۸). ایجاد این واژه با تحول و ایجاد زمینه‌های نو در مدیریت منابع انسانی^۲ (HRM) و توسعه منابع انسانی مرتبط می‌باشد. در فرهنگ لغت وبستر^۳ از توانمندسازی به عنوان تفویض اختیار یا اعطای قدرت قانونی به سایرین تعبیر شده است. در فرهنگ لغت آکسفورد فعل توانمندسازی، را به عنوان «توانا ساختن» تعریف می‌کند. توانمندسازی به معنی قدرت بخشیدن است. به این معنی که به افراد کمک کنیم تا احساس اعتماد به نفس خود را بهبود بخشند و بر احساس ناتوانی و درماندگی خود چیره شوند. همچنین بدین معنی است که انگیزه درونی را برای انجام یک وظیفه بسیج کنیم. توانمندسازی افراد به صورت ترغیب، بر آنان تأثیر می‌گذارد. یعنی این که فرصت‌هایی برای افراد فراهم آوریم تا نشان دهند که می‌توانند ایده‌های خوبی آفریده و آنها را به عمل برسانند (اسمیت، ۲۰۰۰: ۱).

توانمندسازی به عنوان چهار وظیفه است که افراد هنگام انجام فعالیت کاریشان از خود بروز می‌دهند. این چهار بعد توانمندسازی شامل معنی دار بودن، اثر گذاری، شایستگی و حق انتخاب می‌باشد (توماس، ۱۹۹۰: ۶۷۱). کانگر و کانگو عنوان می‌دارند؛ هر گونه استراتژی یا تکنیک مدیریتی که منجر به افزایش حق تعیین سرنوشت و کفایت نفس زنان گردد، توانمندسازی آنها را در پی خواهد داشت. برعکس، هر استراتژی که برخورداری از حق تعیین سرنوشت و یا کفایت نفس زنان را تضعیف کند، باعث تقویت احساس «عدم داشتن قدرت» در آنها شود، عدم توانمندی را در پی خواهد داشت (کانگر و کانگو، ۱۹۸۵: ۴۷۳).

توانا ساختن عبارت است از ایجاد شرایط لازم برای ارتقاء انگیزش افراد در انجام وظایفشان از طریق پرورش احساس کفایت نفس می‌باشد. به اعتقاد نظریه پردازان مدیریت توانمندسازی هم عبارت است از در اختیار قرار دادن منابع مورد نیاز در دسترس زنان و تقویت احساس مهم بودن در آنها. با توجه به آن چه گذشت، کانگر و کانگو تفویض اختیار را پایه اصلی فرآیند توانمندسازی

¹ Aridi

² Wilson

³ HRM

⁴ Webster

به شمار می‌آوردند. ولی برای تحقق کامل آن، شرایط دیگری از جمله اقدامات رسمی سازمان و بهره‌گیری از متون غیر رسمی، تهیه و تدارک اطلاعاتی که به کفایت آنها در سازمان کمک کند، لازم است (کانگر و کانگو، ۱۹۸۵: ۴۷۵).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر با توجه به ماهیت موضوع کیفی و از نوع اکتشافی است. لذا پژوهش حاضر بر آن است تا به درکی از توانمندسازی زنان در استان ایلام برسد و ارائه دهد.

بحث و یافته‌های تحقیق

بعد از تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه‌ها مقوله اصلی دیگر در رابطه با دلایل و زمینه‌های مشارکت نکردن زنان در برنامه‌های توانمندسازی استخراج شده است که شامل احساس بی‌نیازی، رنجوری، اجبار به خانه‌نشینی، الزام به کار، فراز و نشیب وام، هزینه مسافت و ترس از شکست هستند.

جدول ۱- مفاهیم و مقوله‌های استخراج شده

مفاهیم	مقوله
فرصت شغلی محدود، اشتغال، رضایت از شغل فعلی، نداشتن وقت کافی.	احساس بی‌نیازی
نداشتن روحیه مناسب، مشکل جسمی، تصمیم‌های اشتباه، بی‌میلی به انجام کارهای زنانه، تحمل نکردن وضعیت.	رنجوری
محدودیت اشتغال برای داشتن فرزند، مشکل نگهداری فرزند، مخالفت خانواده با کار بیرون.	اجبار به خانه‌نشینی
اشتغال به دلیل اعتیاد همسر، مشاغل متفرقه، رفع کمبودها، موقعیت‌های سخت شغلی، اشتغال برای بیمار بودن همسر، اشتغال در منزل.	الزام به کار
نقص در مدارک لازم برای وام، استفاده نامناسب از وام، محدودیت در گرفتن وام، مبلغ زیاد اقساط، وضعیت سخت دریافت وام.	فراز و نشیب وام
مسیر نامناسب، دوری مسیر، هزینه‌های طی مسیر.	هزینه مسافت
نداشتن پشتکار، ترس از ورشکستگی، نبود سرمایه اولیه.	ترس از شکست
داشتن آرتروز، دیسک، کار مداوم، عوارض کار زیاد، فشار مشکلات، ابتلا به افسردگی، مصرف داروی اعصاب، از دست دادن فرزند، فشار کمبود امکانات برای فرزندان، داشتن فرزند سرطانی، زیر نظر دکتر بودن، فشار روانی احتیاج، فشار روانی بدرفتاری‌های شوهر سابق-کنونی، ناتوانی در تهیه مواد خوراکی مناسب، ناتوانی در تهیه ماهیانه گوشت قرمز، مصرف غذاهای ارزان قیمت و غیرمقوی، چشم به راه کمک دیگران بودن، احساس حقارت ناشی از فقر، فشار اطرافیان، فشار خانواده، فشار صاحب خانه، آزارهای شوهر سابق، اقدام به خودکشی، گرفتن فرزند، خیانت شوهر و ...	فرسودگی تدریجی جسمی - روانی
مسکن ارزان‌تر در حواشی شهر، مسکن محقر، مسکن بدون امکانات، نداشتن توان اجاره کردن مسکن در نواحی مرکزی شهر، تعلق نداشتن به مرکز شهر به دلیل فقر، دست فروشی، امرار معاش از طریق تهیه برخی خوراکی‌های خانگی (ترشی، سبزی سرخ کرده و ...)، خدمتکاری مجتمع‌های آپارتمانی، مشغول شدن به شغل خیاطی پس از سال‌ها تلاش، معامله با خرده‌فروشان، درآمد از طریق کاموا بافی، ارتباط با هموعان اجتماعی، تعامل اندک با والدین، محدود شدن دایره رفت‌وآمدها، مشاغل خرده‌پا و ...	طرد و حاشیه‌نشینی
سازگاری تدریجی با بیوگی، مطلقه بودن یا بی‌شوهری، سازگاری با نبودن مرد، شناساندن خود به منزله یک فرد مستقل، شناساندن خود به منزله یک زن با عفت، حفظ شرف و آبرو، کسب مهارت در کاسی، پرهیز از خوردن هرگونه تهمت از طریق تعامل کمتر با مردان غریبه، شناساندن خود به منزله یک فرد باعرضه یا با عفت، تحمل برخی سختی‌ها برای کسب مقبولیت اطرافیان، همسایگان و مردان، مقاومت در برابر برخی حرف‌های مردم، حمایت از فرزندان، جدا شدن از خانواده به دلیل فرزندان، گوش ندادن به حرف مردم، راه خود را رفتن، تلاش برای استقلال مالی از خانواده و ...	باز تعریف جایگاه زنانگی
رفتن به کمیته با راهنمایی دیگران، کمک‌گرفتن از بهزیستی، وام گرفتن از کمیته، حمایت درمانی در بیماری‌ها، وام خود اشتغالی بهزیستی، کمک‌های مردم، باورهای دینی برای کمک به زنان بی‌سرپرست، کمک‌های ماه رمضان، خیرین شهر، کمک‌های ماهیانه برخی خانواده‌ها، کمک در اعیاد فطر و قربان، زندگی با کمک‌های مردم، حمایت‌های نسبی خانواده پدری، حمایت‌های بخور و نمیر، حمایت با اجاره منزل با مبلغ اندک، حمایت در معالجه بیماری‌ها	حمایت برای بقا

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌ها در قالب چهار مقوله اصلی فرسودگی تدریجی، طرد و حاشیه‌نشینی، باز تعریف جایگاه زنانگی و در نهایت حمایت برای بقا دسته‌بندی شدند. در اینجا هدف، بررسی بیشتر این نکته است این چهار مقوله یا بعد اصلی استخراج‌شده از داده‌های مصاحبه‌ای به ما چه می‌گویند.

کیفیت زندگی طبق تعاریف مختلف ابعاد متفاوت و گاه متداخلی را شامل می‌شود؛ اما در کل می‌تواند شامل ابعاد جسمانی، روانی (قابلیت‌های کارکردی)، تعاملی و محیطی باشد (هزارجریبی و صفری‌شالی، ۱۳۹۱: ۲۴۸). مقوله فرسودگی تدریجی به طور کلی در این پژوهش شامل جوانب جسمانی و روانی خانواده‌های زن سرپرست و به خصوص خود زن سرپرست خانوار است. در این دو بعد تفکیک ناپذیر، کیفیت ناخوشایند زندگی این دسته از زنان مشاهده می‌شود. بیماری‌های مزمن، فشارهای روانی، ضعف جسمانی و کار سخت اجتناب ناپذیر بیان‌کننده این بعد از کیفیت زندگی آنان است. رابطه دو سویه این دو حوزه با همدیگر، فرسودگی تدریجی را برای زن سرپرست خانوار به همراه می‌آورد. این یافته همسو با یافته‌های مطالعه سید فاطمی و همکاران (۱۳۹۴) و بورگوس و همکاران (۱۹۹۵) است.

در حوزه تعاملی، زنان سرپرست خانوار با وجود آنکه با اطرافیان خود تعاملاتی دارند، این تعاملات همواره کیفیتی حاشیه‌ای داشته است. برای نمونه به لحاظ مکانی در حاشیه قانون‌های زندگی و فعالیت شهری قرار دارند. اگر فعالیت اقتصادی را نوعی تعامل در نظر بگیریم باز هم شاهد این هستیم که تعاملات اقتصادی آنان - که بنیان معیشت آنهاست - به فعالیت‌های دون پایه و کم درآمد و دست‌چندم محدود است؛ بنابراین، از این طریق هم قادر به ارتباط با گروه‌های صاحب قدرت در جامعه نیستند. این یافته همسو با یافته‌های پژوهش افراسیابی و جهانگیری (۱۳۹۵) و فیروزآبادی و صادقی (۱۳۸۹) و توهی و همکاران (۲۰۰۴) است؛ اما حوزه تعاملی این زنان یک بعد دیگر و البته مهم را هم شامل می‌شود که در مطالعات پیشین به چشم نمی‌خورد و آن باز تعریف جایگاه خودشان است. این باز تعریف در هر حالت در ارتباط با دیگر زنان و مردان اطراف آنها و ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی غالب در استان ایلام است. زنان سرپرست خانوار به‌ویژه در ماه‌ها یا سال‌های اولیه تجربه سرپرستی خانوار، به‌ویژه اگر به لحاظ سنی نسبتاً جوان یا میانسال باشند، باید در همان تعاملات حاشیه‌ای که دارند کاملاً هوشمندانه و با احتیاط عمل کنند (به‌ویژه با مردان) تا دایره طردشدگی خود را افزایش ندهند. داشتن یا گمان به داشتن هر نوع ارتباط نامشروع، نقطه آغازین طرد اجتماعی در فضای محله و در نهاد خانواده است. در استان ایلام با وجود تحولات سریعی که در حوزه اجتماعی و اخلاقی ایجاد شده است، هنوز هم ارزش‌ها و هنجارهای مرتبط با زنان قدرت خود را دارند و در چنین مواردی می‌توانند دایره طرد شدگی زنان را بیشتر کنند. توجه به مسئله ناموس، عفت، سرپرستی فرزند بدون پدر، نداشتن ارتباط نامشروع، سر به زیر بودن، داشتن عزت نفس و شرافت و... همگی از جمله مواردی‌اند که می‌توانند در شدت و دامنه تعاملات آنان نقش مهمی ایفا کنند؛ به عبارت دیگر، کلیت زندگی زنان سرپرست خانوار در این جامعه به شدت متأثر از کلیت ارزش‌های مردسالارانه و تعاریف موجود از «زن خوب» با مصداق‌های مذکور است. نکته مطرح شده از جمله مواردی است که در مطالعات پیشین در ایران به آنها اشاره نشده است. این یافته همسو با یافته کاری (۱۹۹۳) است که وضعیت زندگی زنان سرپرست خانوار را در ارتباط با قشریندی اجتماعی و نظام مردسالار جامعه می‌داند. در همین ارتباط باید به نقشی اشاره شود که بسیاری از زنان در باز تعریف جایگاه زنانگی و البته مقاومت در برابر ارزش‌های محدود‌کننده موجود دارند که در آن زنان با فعالیت‌های سالم خود مفاهیم ارزشی عفت، شرافت، کار بیرون از خانه، کسب درآمد مشروع، تعاملات نسبتاً آزادانه با دیگران و... را با یکدیگر پیوند می‌زنند.

در حوزه محیطی باید گفت یک زن سرپرست خانوار که در شهری با این دسته از تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زندگی می‌کند، به وضوح شکاف طبقاتی را مشاهده می‌کند و دست به مقایسه می‌زند. او و خانواده زیر سرپرستی‌اش، در فضای تعاملی ذکر شده به سر می‌برند و به لحاظ مسکونی در خانه‌هایی پایین‌تر از سطح متوسط استانداردها زندگی می‌کنند. از همه مهم‌تر اینکه در تعاملاتش - به‌ویژه در حیطه معیشتی و اقتصادی - مدام منتظر درآمدی است که کفاف مخارج مسکن و خوراک و پوشاک خود و افراد زیر سرپرستی‌اش را بدهد؛ بنابراین، در این حالت نمی‌تواند توانمندسازی زنان سرپرست خانوار خوب و چشمگیری به‌ویژه به لحاظ شادکامی و آرامش روانی داشته باشد. این یافته با آنچه اعظم‌زاده و تافته (۱۳۹۴) درباره شادکامی زنان سرپرست خانوار انجام داده‌اند، همسوست و می‌تواند همان چیزی باشد که سید فاطمی و همکاران (۱۳۹۴) به منزله منابع باقی‌مانده در ارتقای سلامت زنان سرپرست خانوار مطرح کرده‌اند. در همه حوزه‌های مرتبط با معیشت، زن سرپرست خانوار و

خانواده زیر سرپرستی‌اش جایگاه خود را بعد از افراد زیر سرپرستی‌اش - که معمولاً فرزندان‌شان هستند - تعریف می‌کند. به همین دلیل است که به لحاظ جسمانی و سلامت روانی فرسودگی بیشتری را متحمل می‌شوند.

نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر در پی آسیب شناسی راهبردهای توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار استان ایلام از نگاه خود آنان بوده است. رسیدن به این هدف نیازمند در پیش گرفتن رویکرد نادرست محوره و ترکیبی از روش آماری و غیرآماری بود. به همین لحاظ از طریق مصاحبه‌های عمیق با زنان سرپرست خانوار و توزیع پرسشنامه در بین آنان در استان ایلام، در پی بازسازی معنایی جوانب مختلف کیفیت و کمی راهبردهای توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار استان ایلام و عوامل و شرایط مرتبط با آنها از جمله آسیب شناسی این موضوع بوده است؛ به عبارت دیگر، هدف فهم کلیت حیات اجتماعی این دسته از زنان است.

رویکردهای نظری مختلف نیز به نوعی می‌توانند حامی یافته‌های این پژوهش باشند. برای نمونه طبق رویکرد کارکردگرایی، با نبودن مرد خانواده، عملکرد نهاد خانواده دچار اختلال می‌شود و بازگرداندن آن به سطح تعادل دشواری‌های خاصی را دارد و گاه همان گونه که در این مطالعه مشاهده شد، دستیابی به سطح مطلوبی از این تعادل غیرممکن است؛ زیرا نیروهای مختلف، وضعیت مذکور را باز تولید می‌کنند. از سوی دیگر، رویکرد فمینیستی زنانه شدن فقر هم به نوعی به لحاظ نظری حامی یافته‌های این مطالعه است. علاوه بر مرگ طبیعی مردان که سبب بیه و سرپرست خانواده شدن زن می‌شود، عوامل دیگری همچون مرگ و میر ناشی از تصادفات، اعتیاد و طلاق یا زندان بودن شوهر هم به همین پدیده ختم می‌شوند؛ بنابراین، احتمال درگیری زنان با فقر معیشتی بیشتر خواهد شد. حتی در صورت اشتغال زنان سرپرست به انواعی از مشاغل - که قبلاً ذکر شدند - این فقر کماکان باقی خواهد ماند؛ زیرا «فرصت‌های اقتصادی عمده در دست مردان است و به استثمار زنان مشغول‌اند» (فیتزپتریک، ۱۳۸۳: ۲۷۹). در نتیجه تحولات اقتصادی و اجتماعی مذکور در این جامعه هم شاهد زنانه شدن فقریم. این یافته‌ها همسو با نتایج پژوهش کمالی (۱۳۸۳) درباره زنانه شدن فقر در ایران و یافته‌های پژوهش مؤمنی‌زاده (۱۳۹۳) درباره جایگاه زنان سرپرست خانوار در دهک‌های پایین درآمدی است. در همین ارتباط، رویکرد نقش طبقه اجتماعی در زنانه شدن فقر (کیدنر، ۱۳۸۶: ۴۵۴) کاملاً منطبق با یافته‌های این پژوهش است. بیشتر زنان سرپرست خانوار مشارکت کننده در این مطالعه جزو گروهی بودند که به لحاظ پایگاه اجتماعی - اقتصادی متعلق به رده‌های پایین بودند؛ بین طبقات بالای همین استان، خانواده‌های زیادی وجود دارند که سرپرست آنان زنان هستند؛ اما به دلیل تعلق طبقاتی یا برخورداری از مستمری‌های خاص متعلق به استخدام دولتی شوهرانشان یا تعلق به خانواده شهدای جنگ تحمیلی، جامعه آنان را نه به منزله زن سرپرست از نوع حاضر تعریف می‌کند و نه به منزله افرادی مستحق حمایت مادی. از سوی دیگر، آن دسته از الگوهای هنجاری و ارزشی را هم با آن شدت درباره آنان لحاظ نمی‌کنند. در نهایت اینکه نظریه ساختار و عاملیت گیدنز را نیز می‌توان در این زمینه مطرح کرد که معتقد است «عوامل انسانی از طریق فعالیت‌هایشان شرایطی را به وجود می‌آورند که این فعالیت‌ها را امکان‌پذیر می‌سازد... انسان‌ها ضمن ابراز وجود به عنوان کنشگر، درگیر فعالیت می‌شوند و از طریق همین فعالیت است که هم آگاهی و هم ساختار ایجاد می‌شود» (ریتزر، ۱۳۹۲: ۶۶۰). بر این اساس، این گروه از زنان، به‌ویژه زنان جوان‌تر، در جایگاه خود به نوعی با وضعیت موجود هم مبارزه کرده‌اند و سعی در تعریف مجدد وضعیت خود و تثبیت جایگاهی نو برای خود داشته‌اند. بدون شک، طبق تجربه زندگی در محیط مطالعه شده در این پژوهش، اشتغال زنان به‌ویژه زنان سرپرست خانوار با سن کم در محیط بیرون از خانواده دشواری‌های ارزشی و هنجاری و حتی عملی خاص خودش را داشته است؛ اما امروزه - شاید متأثر از همان تحولات کلان اجتماعی - مشاغل مختلفی توسط زنان و به‌ویژه همین زنان سرپرست خانوار اداره می‌شوند. حتی در شرایط نبودن شوهر معتاد یا بد رفتار ممکن است قدرت اداره و مدیریت زن بر خانواده خود بسیار مؤثرتر از زمانی باشد که شوهرش حضور داشته است.

منابع

۱. ابطی، صفی‌نازسادات. (۱۳۹۴). توانمندسازی زنان و مشارکت سیاسی در ایران: مطالعه موردی دوره جمهوری اسلامی. فصلنامه سیاست، ۲(۷).
۲. ارشدی، مریم. (۱۳۸۴). زنان و شش دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی. نشریه پیام زن، ۱۵۷.
۳. استوارت میل. (۱۳۸۷). فمینیست آزادخواه. (سوزان مولر آکین، مترجم و تالیف: ن. نوری‌زاده). مونترال.
۴. اکبری، کمال. (۱۳۸۴). رابطه مشروعیت و مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. قم: دفتر نشر معارف.
۵. آندره، میشل. (۱۳۷۷). جنبش اجتماعی زنان. (هما زنجانی‌زاده، مترجم). تهران: انتشارات مهشید.
۶. بیکر، ترزال. (۱۳۸۸). نحوه انجام تحقیقات اجتماعی. (هوشنگ نائی، مترجم). تهران: نشر نی، چاپ سوم.
۷. چابکی، ام‌البنین. (بدون تاریخ). نقش عوامل روان‌شناختی در مشارکت سیاسی زنان. تهران: مجموعه مقالات همایش مشارکت سیاسی زنان در کشورهای اسلامی.
۸. حاجی‌پور ساردوی، سیمین و مجتبی مقصودی. (۱۳۹۵). تحلیل فرهنگی سیاست حضور زنان در مجلس شورای اسلامی ایران. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۱(۴).
۹. خلیلی، محسن. (۱۳۸۶). آسیب‌شناسی مشارکت زنان در جامعه معاصر ایران. پژوهش زنان، ۵(۲).
۱۰. درویشی سه‌تالانی، فرهاد و زهره همتی. (۱۳۹۷). سناریوهای پیش‌روی حضور زنان ایرانی در عرصه سیاست ۱۴۰۶-۱۳۹۶: یک بررسی آینده‌پژوهانه. زن در توسعه و سیاست، ۱۶(۳).
۱۱. رضوی‌الهاشم، بهزاد. (۱۳۸۸). تحلیل جایگاه مشارکت زنان در فرآیند توسعه سیاسی-اجتماعی انقلاب اسلامی ایران. مجله کتاب ماه علوم اجتماعی، جدید، ۲۱.
۱۲. ریتزر، جرج. (۱۳۸۴). نظریه‌های جامعه‌شناسی. (هوشنگ نایی، مترجم). تهران: نشر نی.
۱۳. زاهدی، مهدی. (۱۳۸۶). مشارکت سیاسی زنان در ایران؛ موانع و امکانات. تهران: نشر اندیشه گستر.
۱۴. زنجانی‌زاده، هما. (۱۳۹۰). مشارکت سیاسی زنان و عوامل موثر بر آن و چالش‌های نوین. فصلنامه علوم اجتماعی، ۹(۱۹).
۱۵. زیبایی‌نژاد، محمدرضا و محمدتقی سبجانی. (۱۳۸۰). درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام. قم: دارالنور.
۱۶. شمس‌الدین، محمد مهدی. (۱۳۸۸). حدود مشارکت سیاسی زنان در اسلام. (محسن عابدی، مترجم). تهران: بعثت.
۱۷. فضل‌الله، سیدمحمدحسین. (۱۳۷۲). ولایت فقیه، شورا و دموکراسی. فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۲.
۱۸. فولادی، محمد. (۱۳۹۴). مشارکت سیاسی؛ جلوه‌ها و آثار. فصلنامه معرفت، سال بیست و چهارم، شماره ۲۱۲.
۱۹. محبوبی منش، حسین و اصحاب حبیب‌زاده ملکی. (۱۳۹۰). جایگاه زنان ایران در فرآیند توسعه. نشریه پلیس زن، سال پنجم، شماره ۱۵.
۲۰. محمدی‌اصل، عباس. (۱۳۸۳). موانع مشارکت سیاسی زنان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال سوم، شماره ۱۲.
۲۱. هانتینگتون، ساموئل. (۱۳۵۷). سامان سیاسی رد چوامع دست‌خوش دگرگونی. (حسن ثلاثی، مترجم). تهران: انتشارات علم.
۲۲. ویلم، ژان‌پل. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی ادیان. (عبدالرحیم گواهی، مترجم). تهران: نشر علم.
23. Almond, G. and S. Verba (1996). The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. London: Sage.
24. Autonomy. (London: Hemisphere Publishing Corporation).
25. Datta, K. & McIlwaine, C. (2000). "Empowered Leaders'? Perspectives on Women Heading Households in Latin America and Southern Africa." Gender & Development, 8 (3), 40-49.
26. Downey, G. & Moen, P. (1987). "Personal Efficacy, Income and Family Transitions: A Longitudinal Study of Women Heading Households." Journal of Health and Social Behavior, 28 (3), 32۰-333.
27. Glaser, B. (1978). Theoretical Sensitivity. California: The Sociology Press.
28. Glaser, B. & Strauss, A. (1967). Discovery of Grounded Theory. New York: Aldine De Gruyter.
29. Jane, Erik. (1997). "Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway." Journal of Politics, 55(3).
30. Lovenduski, J & Norris, A. (1972). "Sex and Social Participation." American Sociological Review, vol. 37, no. 2.